

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

R. XIII: 2015

Nr 8 (420)

Data odczytu: 02.02.2015 r.

Data wydania: 02.02.2015 r.

=====

Paweł Grochowski

Zabytki pod opieką społeczników

Podejmowanie działań i realizowanie przedsięwzięć zmierzających do ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz pobudzanie do inicjatywy społecznej na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami – taki cel postawiło sobie powołane do życia w 1974 r. w Warszawie Towarzystwo Opieki nad Zabytkami. Organizacja, której prezesem został prof. Wiktor Zin (1925-2007), nawiązywała do chlubnej tradycji działającego w latach 1906-1944 Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, które rozwiązane zostało po II wojnie światowej.

Grupa społecznych opiekunów zabytków – Tadeusz Siwecki, Edwin Brzostowski, Adam Boziński, Roman Bejm, Kazimierz Zielke, Leszek Jakubczak, Salomea Sujkowska, Wanda Strzyżewicz, Czesław Szachnitowski, Edmund Murawski, Teresa Murawska, Regina Zalewska – działających w ramach komisji ochrony zabytków Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego 15 marca 1984 r. powołała komitet założycielski oddziału TOnZ w Grudziądzu. Miesiąc później, 28 kwietnia zarząd główny towarzystwa podjął uchwałę zatwierdzającą istnienie nowego oddziału. Terenem jego działania było miasto, a od 2003 r. również powiat grudziądzki. Siedzibą organizacji stało się dotychczasowe miejsce spotkań społecznych opiekunów zabytków na parterze budynku przy al. 23 Stycznia 10 należących do Przedsiębiorstwa Państwowego Pracowni Konserwacji Zabytków.

Pierwszym prezesem zarządu oddziału został Tadeusz Siwecki, który pełnił tę funkcję aż do swojej śmierci w 1994 r. W następnych latach funkcję prezesa sprawowali: Czesław Opalka (1994-1998), Przemysław Szachnitowski (1998-2001) i Alojzy Śladek (2001-2002), a od 1 października 2002 r. do chwili obecnej oddziałem kieruje Paweł Grochowski.

Aktywność członków Towarzystwa skupiała się od początku na dwóch głównych polach. Pierwsze to przedsięwzięcia o charakterze oświatowo-edukacyjnym, jak odczyty, pogadanki, wystawy i wycieczki; drugie to działania interwencyjne u władz samorządowych i konserwatorskich mające na celu poprawę stanu zabytkowych obiektów. Dokładną relację z działalności grudziądzkiego TOnZ

w pierwszych piętnastu latach swego istnienia Czytelnik znajdzie w XIV tomie *Rocznika Grudziądzkiego* z 2001 r. Tutaj wspomnę tylko, że w tym czasie do najważniejszych sukcesów należało doprowadzenie w końcu lat osiemdziesiątych XX w. do rozpoczęcia prac remontowo-konserwatorskich Pałacu Opatok i ich monitorowanie oraz uratowanie w 1991 r. płyt epitafijnych z dawnej kaplicy zamkowej poprzez doprowadzenie do ich zamontowania na murach przedzamcza.

Znaczne utrudnienia w pracy TOnZ spowodowała utrata w 1997 r. siedziby. Przez sześć lat działacze organizowali zebrania w kawiarniach, najpierw w hotelu „U Karola” a potem w klubie „Akcent”. Skutkowało to spadkiem aktywności Towarzystwa oraz rozproszeniem i częściowym zagubieniem dokumentów i książek będących w jego posiadaniu. Dopiero w grudniu 2002 r. udało się pozyskać mały lokal biurowy na piętrze siedziby Akcentu, użyczony za niewielką opłatą przez dyrekcję Centrum Kultury Teatr. Jego wyposażenie w używane meble zapewniła nieodpłatnie dyrekcja grudziądzkiego szpitala. Pokój ten umożliwił członkom Towarzystwa odbywanie regularnych zebrań połączonych często z prelekcjami. Jednak z uwagi na szczupłość miejsca miały one charakter wyłącznie szkoleń wewnętrznych.

W tym czasie opiekunowie zabytków interweniowali skutecznie w sprawie podjęcia prac konserwatorskich przy Bramie Wodnej (2003), wycięcia drzewek porastających mury zabytkowego budynku tzw. jelicarni w zakładach mięsnych (2003) i naprawy dachu na wieżycze wodociągowej w obrębie murów miejskich (2004). Towarzystwo włączyło się w 2003 r. do akcji wspierania remontu barokowego kościoła jezuickiego św. Franciszka Ksawerego w postaci publicznego wykładu Sławomira Milczewskiego na temat ołtarza głównego tej świątyni oraz pomocy przy zbieraniu datków przez rozprowadzanie cegiełek. Wspierało także działania zawiązanego w 2002 r. Społecznego Komitetu Odbudowy Klimka, stawiającego sobie za cel rewitalizację Góry Zamkowej w Grudziądzu poprzez przywrócenie jej architektonicznej dominanty i niegdysiejszego symbolu miasta – głównej wieży zamkowej. Działania te doprowadziły w 2006 r. do rozbiórki kopca skrywającego resztki Klimka i rozpoczęcia prac archeologicznych. Nie przyniosło niestety pozytywnego rezultatu przeprowadzenie wraz z redakcją „*Nowości Grudziądzkich*” w 2005 r. śledztwo w sprawie losów odkrytej w 1968 r. na deskach stropowych w kamienicy „Pod Łabędziem” przy Rynku polichromii z 1762 r. przedstawiającej panoramę Grudziądza. To bezcenne dzieło zaginęło wkrótce po przejęciu go przez ówczesnych pracowników Muzeum.

W 2006 r. nowa dyrekcja CK Teatr wymówiła Towarzystwu zajmowane przezeń pomieszczenie. Szczęśliwie już jesienią tego roku członkowie oddziału uzyskali możliwość korzystania z dużej sali konferencyjnej w Klubie „Centrum” Spółdzielni Mieszkaniowej przy ul. Moniuszki 13 wraz z dostępem do szafek dla przechowywania dokumentów i książek. Było to możliwe dzięki życzliwości zarządu SM i byłej dyrektor Teatru Krystynie Nowak, która objęła w klubie posadę instruktora. Wkrótce zresztą została ona również aktywnym członkiem TOnZ. Klub „Centrum” pozostaje siedzibą Towarzystwa po dzień dzisiejszy.

Dysponowanie dużym lokalem umożliwiło miłośnikom zabytków powrót do organizowania publicznych spotkań otwartych dla wszystkich mieszkańców Grudziądza. Pierwszy referat o historii cytadeli, już w październiku 2006 r. wygłosił Mariusz Żebrowski z grudziądzkiego Muzeum. Tematem następnych spotkań były m.in. dzieje i architektura pałaców i dworów położo-

**Członkowie TONZ na wycieczce.
Fot. ze zbiorów TONZ.**

nych na terenie powiatu grudziądzkiego; problemy konserwatorskie grudziądzkich spichlerzy; badania archeologiczne na Górze Zamkowej; sytuacja zabytków powiatu grudziądzkiego; rzemiosło artystyczne Prus Wschodnich; plany władz miejskich dotyczące opieki nad zabytkami; historia cmentarzy grudziądzkich; rewitalizacje zabytkowych przestrzeni miasta. Gościem jednego ze spotkań był wojewódzki konserwator zabytków Sambor Gawiński. W kwietniu 2014 r. odbyło się uroczyste zebranie z okazji 30-lecia oddziału z udziałem wiceprezydenta Grudziądza Przemysława Ślusarskiego.

Zorganizowano w swojej siedzibie dwie wystawy. Pierwsza z nich była pokłosem własnego konkursu fotograficznego ogłoszonego pod hasłem „Zabytki Grudziądza znane i nieznane”. W otwarciu wystawy, połączonym z wręczeniem nagród laureatom wzięli udział m.in. prezydent Grudziądza Robert Malinowski i członek Zarządu Głównego TONZ Witold Strauss. Na drugiej wystawie zaprezentowane zostały plakaty poświęcone ochronie zabytków, powstałe w rezultacie konkursu zorganizowanego przez Starostwo Powiatowe w Słupsku i tamtejszy oddział TONZ. Wernisaż uświetniła prelekcja Jadwigi Drozdowskiej z grudziądzkiego Muzeum na temat współczesnych koncepcji adaptacji obiektów zabytkowych na nowe cele.

**Odnowiony grób rodziny
Jalkowskich. Fot. ze zbiorów TONZ
w Grudziądz.**

Począwszy od 2004 r. na przełomie wiosny i lata organizowane są coroczne wycieczki mikrobussem dla członków i sympatyków TONZ mające na celu dokładniejsze poznanie zabytków bliższych i dalszych okolic Grudziądza. Zwiedzano zamki, pałace i dwory oraz zabytkowe kościoły w powiecie grudziądzkim; Chełmno i grodzisko w Kaldusie; Świecie nad Wisłą oraz zespół parkowo-pałacowy w Sartowicach; Jabłonowo Pomorskie i Brodnicę; Kwidzyn; Golub-Dobrzyń; Papowo Biskupie, Chełmżę, Zamek Bierzgłowski; Pelplin, Gniew. Ponadto odbyły się jeszcze wycieczki samochodowe i piesze w bliższe okolice: po forcie Wielka Książ Góra, po położonych na terenie Zakładu Karnego zabytkowych obiektach klasztoru pofranciszkańskiego, po grodziskach powiatu grudziądzkiego. W jubileuszowym roku wycieczka wiodła szlakiem zabytków powiatu grudziądzkiego znajdujących się w złej kondycji i zagrożonych dewastacją. Zaowocowała ona fotoreportażem na łamach „Gazety Pomorskiej”.

Najważniejszym przedsięwzięciem członków TOnZ w ostatnich latach, z którym jest ono najczęściej kojarzone przez mieszkańców Grudziądza jest roczna kwesta na rzecz zabytkowych nagrobków na cmentarzu w parku Miejskim, prowadzona z okazji Wszystkich Świętych i sukcesywna renowacja kolejnych obiektów dzięki uzyskanym funduszom. Od początku tych akcji do udziału w kweście udawało się pozyskać licznych mieszkańców miasta, w tym lokalnych działaczy politycznych, samorządowych i członków wielu organizacji społecznych, jak m.in.: PTTK i ZHP. W 2013 r. liczba kwestujących przekroczyła 70 osób. Powodzeniu akcji sprzyjało życzliwe poparcie proboszcza parafii św. Mikołaja w Grudziądzu księdza kanonika Dariusza Kunickiego.

Odnowiony nagrobek Julianny Wolskiej na grudziądzkim cmentarzu przy ul. Cmentarnej. Fot. P. Bilski.

dzięki funduszom zebranym w czasie listopadowych kwest. W latach 2010-2013 pozyskano w sumie 60,8 tys. zł. Dzięki nim udało się odnowić następujące zabytkowe groby: w 2011 r. – metalowe ogrodzenie grobu rodziny Jalkowskich, 2012 r. – metalowe ogrodzenie grobu Klonowskiej-Klein z 1915 r., 2013 r. – ka-

mienny nagrobek Julii Wolskiej zmarłej w 1938 r. i grób

kapitana Józefa Gogi zmarłego w 1935 r. W 2014 r. Towarzystwo zleciło renowację aż trzech kamiennych nagrobków: rodziny Krügerów z początku XX w. oraz Antoniego Zielińskiego i kapitana Władysława Pokornego z okresu międzywojennego.

Podczas pierwszej kwesty w 2009 r. zebrano około 8,5 tys. zł. Przeznaczono je na renowację najstarszego i najcenniejszego obiektu – grobu rodziny Jalkowskich z końca XIX w. W 2010 r. prace objęły jego elementy kamienne. Ponieważ koszt robót przekraczał wielkość zebranej kwoty, zostały one dofinansowane z budżetu miasta. Począwszy od następnego roku wszystkie zlecenia konserwatorskie opłacane były wyłącznie

Prezes grudziądzkiego TOnZ dr n. med. Paweł Grochowski przed odnowionym grobem Antoniego Zielińskiego na cmentarzu parafialnym przy ul. Cmentarnej w Grudziądzu. Fot. P. Bilski.

Niemal wszystkie prace wykonywali dyplomowani konserwatorzy: pochodzący z Grudziądza a obecnie mieszkający w Toruniu Dobromir Dombek i Filip Dulka oraz Karolina Bandziak-Kwiatkowska z Inowrocławia, która współpracowała z kowalem Wiesławem Michalskim z podgrudziądzkiego Wielkiego Lubienia. Na potrzeby kwesty w 2013 r. członkowie Towarzystwa opracowali i wydali pamiątkową widokówkę z akwarelą autorstwa Ewy Rohn i fotografiami odnowionych grobów.

Zgodnie z zaleceniem zarządu głównego, by wszystkie oddziały terenowe

Jeden z grobów dziecięcych planowanych do odnowienia przez TOnZ w tym roku. Przy grobie Prezes TOnZ w Grudziądzu dr n. med. Paweł Grochowski. Fot. P. Bilski.

uzyskały osobowość prawną, grudziądzki Oddział TOnZ wystąpił z wnioskiem do odpowiedniego sądu w Toruniu i 8 lutego 2011 r. wpisany został do Krajowego Rejestru Sądowego. Funkcjonowaniu w nowych warunkach samodzielności finansowej pomaga oddziałowi wydatnie posiadanie darmowego konta bankowego w Banku Spółdzielczym w Łasinie oraz fachowo, ale społecznie prowadzona przez

panią Jolantę Maziarz z firmy „Partner” księgowość.

Towarzystwo nigdy nie było organizacją masową. Liczba członków oddziału oscylowała w ciągu całej jego historii między 16 a 27 (najwięcej w 1989 r., na koniec 2014 r. do stowarzyszenia należały 22 osoby). Od 2010 r. władze oddziału pracują w stałym składzie. Zarząd tworzą: Paweł Grochowski – prezes, Adam Boziński – wiceprezes, Krystyna Nowak – sekretarz, Hanna Moczulska

Prezes TOnZ Oddziału w Grudziądzu dr n. med. Paweł Grochowski przed odnowionym nagrobkiem Władysława Pokornego na grudziądzkim cmentarzu parafialnym przy ul. Cmentarnej w Grudziądzu. Fot. P. Bilski.

– skarbnik, Mikołaj Żeżyński – członek; do komisji rewizyjnej należą: Zbigniew Zawadzki - przewodniczący, Ewa Rohn i Krzysztof Grochowski – członkowie.

Bieżące wydarzenia z życia grudziądzkiego TOnZ można śledzić na stronie internetowej oddziału: www.tonzgrudziadz.ovh.org, którą od 2005 r. prowadzi społecznie Janina Guniewicz, nauczycielka z III Liceum Ogólnokształcącego im. Jana Pawła II w Grudziądzu.

Zapraszam wszystkich chętnych miłośników zabytków do współpracy z naszym Towarzystwem.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.